

Буткалюк К.О.

МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

В сучасних умовах господарювання неефективні підходи до використання ресурсів живої й неживої праці, інвестицій є неможливі. Оптимізація попиту і пропозиції праці передбачає мінімізацію резервної армії праці (безробіття), сприяє розв'язанню проблеми збалансованості попиту й пропозиції праці з урахуванням різних економічних, соціальних і регіональних аспектів.

Для оптимізації попиту й пропозиції праці на регіональних ринках праці потрібні глибокі методологічні розробки, побудовані на принципах матеріалістичної діалектики. Друга вимога дослідження полягає у виявленні й поясненні просторових відмін у територіальній організації зайнятості. Третя вимога дослідження – визнання соціальної пріоритетності в питаннях оптимізації попиту й пропозиції праці.

В основу наукового дослідження процесів формування регіональних ринків праці покладений діалектичний метод

пізнання. Регіональні ринки праці розглядаються як феномен ринкової економіки, результат розвитку ринкових відносин, наслідок взаємодії попиту й пропозиції праці в межах конкретної території. Зокрема, для формування стратегії розробки концепції регіональних ринків праці важливу роль відіграють принципи діалектики, головні з яких полягають у вивченні всіх явищ і процесів у їх безперервній зміні, розвитку і взаємозв'язку, єдності аналізу й синтезу, всебічності, суперечності тощо. Саме вони є основою для формування уяви про зв'язки та відношення, елементи, структуру й функції регіональних ринків праці, дають можливість визначити співвідношення між попитом і пропозицією праці. Конкретним їх проявом виступає системний підхід. Системна уява об'єкта дослідження має за мету не лише глибоке проникнення в його суть, пізнання властивостей цілісності, розкриття характеру взаємодії з

якістю вищого порядку, розкриття діалектики об'єктивно-суб'єктивних відношень, але, - як справедливо відзначає С. С. Мохначук, - "й розробку методичних підходів, які дозволять поєднати методи і прийоми дослідження"¹, зокрема застосування методу структурного аналізу, географічних, економічних, статистичних, соціологічних методів дослідження тощо.

Системна уява регіонального ринку праці передбачає насамперед розробку принципів його дослідження.

В основу дослідження регіональних ринків праці покладені такі принципи:

1. Науковості, який полягає в необхідності врахування закономірностей трансформації економіки та створення ринкового господарства і залежно від економічного стану регіону обґрунтування закономірностей формування пропозиції праці й задоволення попиту на неї;
2. Системності, який зумовлений властивістю поліструктурності ринку праці та впливу на нього ринків капіталу, фінансів, товарів і послуг, житла тощо;
3. Комплексності, що базується на врахуванні взаємодії і взаємозв'язків усіх чинників формування регіональної зайнятості;
4. Диференційності, оскільки ринок праці диференційований у результаті поглиблення суспільного поділу праці та розвитку різноманітних форм підприємницької діяльності;
5. Історизму, що передбачає розгляд процесу формування та розвитку регіональних ринків праці в динаміці;
6. Територіальності, тобто раціональної (оптимізаційної) територіальної впорядкованості попиту й пропозиції праці;
7. Єдності простору й часу. Взаємодія попиту й пропозиції праці не може відбуватися поза конкретним часом і конкретною територією. Кожному ві-

дрізку часу і кожній територіально-функціональній одиниці притаманний відповідний стан ринку праці, який в силу своєї динамічності та змінності може набувати нових властивостей. Ця обставина дає можливість говорити про етапність розвитку ринків праці;

8. Соціальної пріоритетності. Розглядаючи особливості взаємодії попиту й пропозиції праці, треба виходити з потреб людини;

9. Керованості регіональними ринками праці, їх елементами і зв'язками з метою оптимізаційного узгодження попиту й пропозиції праці.

Теоретико-методологічна і практична реалізація вказаних принципів дасть змогу всебічно пізнати сутність ринків праці, механізм їх функціонування, регулювання, а також прогнозування в межах конкретного регіону.

В зв'язку з цим важливим постає завдання вивчення їх, властивостей цілісності, впорядкованості, інформаційності тощо.

Як кожна система, регіональний ринок праці має такі ознаки: певну множину первинних елементів, що мають певні властивості; зв'язки між цими елементами із заданими властивостями; інтегральні властивості й функції множини (емерджентність).

Регіональний ринок праці - це цілісна суспільно-географічна система (цілісність проявляється в її функціональності, емерджентності). За характером ця система є відкрита, оскільки її об'єкт розбивається на власну систему і її середовище; в) системи регіональних ринків праці відрізняються типовими для ринку праці складниками – попитом і пропозицією; в) основними елементами регіональних ринків праці є локальні (місцеві) ринки праці, які здатні до відносно самостійного вирішення окремих функцій.

Вияв елементів і своєрідності відносин

між ними, особливостей їх складу (будови) й організації, способу функціонування та специфічних рис розвитку, які визначаються основними суперечностями як рушійними силами, передбачає проникнення у внутрішню будову регіональних ринків праці.

Регіональний ринок праці як система відрізняється від інших систем специфічним набором складників. Будучи сформованою з різноякісних складників – попиту й пропозиції, ця система за характером є кількісно-якісною і досить структуризованою. Саме тому при дослідженні регіональних ринків праці виникає необхідність застосування диференційованого (сегментаційного) підходу.

Співвідношення й взаємодія складників ринку праці опосередковується географічною основою і формує кон'юнктуру ринку праці, вартість і ціну робочої сили, конкурентність і резерв праці в межах конкретного простору.

Характерна особливість складників ринку праці - їх приуроченість до конкретних галузей і територій, до конкретних умов. Якісно нові особливості соціально-політичного і соціально-економічного розвитку регіону складають умови, в яких розвивається ринок праці, а певні галузі й території відіграють роль середовища. Це свідчить про територіальну та галузеву спільність складників системи, наявність її галузевих і територіальних меж.

Регіональний ринок праці як система характеризується еквіпотенціальністю можливістю розкладання на підсистеми.

Так, попит і пропозиція стосовно ринку праці як системи, виступають підсистемами, кожна з яких володіє внутрішньою цілісністю, є носієм певного набору властивостей, здатних задовольнити певні потреби цілого через відповідні зв'язки і відношення. Зокрема, попит відображає обсяг і структуру по-

треб в робочій силі на регіональному ринку праці, забезпечених засобами виробництва, фондом оплати праці і життєвих засобів. Пропозиція характеризує чисельність і склад населення (за віком, статтю, освітою, професією, кваліфікацією тощо), здатного до праці, зацікавленого в ній і потребує роботи на умовах найму². Територіально локалізуючись в процесі взаємодії, підсистеми регіонального ринку праці формують цілісні утворення, які можна розглядати як одиниці їх, територіальної структури локальні (місцеві) ринки праці.

Локальні (місцеві) ринки праці - основні інтегральні елементи регіональних ринків праці формуються на базі окремих господарств (підприємств) як основної ланки економіки і населених пунктів як первинної ланки території.

Поряд із цим, будучи системою щодо окремих підсистем, регіональний ринок праці може виступати підсистемою більш широкої системи. Зокрема, адміністративний район, адміністративна область, місто, держава розглядаються як суспільно-географічна система, а ринок праці - її підсистема. Це означає, що ринок праці виступає не відокремлено, а в нерозривному зв'язку з підсистемою матеріального виробництва, трудоресурсною, розселенською, обслуговування населення, природно-ресурсною і з економіко-політичною надбудовою, тобто розвиток ринку праці значною мірою детермінований впливом всіх підсистем суспільно-географічної системи регіону, а ці підсистеми відчують зворотний вплив ринку праці.

Одним з шляхів реалізації системного підходу є врахування специфічних зв'язків та відношень між елементами (підсистемами), що утворюють регіональний ринок праці, і під впливом яких набір елементів перетворюється в єдине ціле. Ці зв'язки забезпечують

обіг робочої сили на рівні територіальної спільності, зумовленої трудовою діяльністю і спрямовані на її удосконалення. Вони дуже різноманітні як за характером, так і за обсягами та спрямованістю і завжди володіють якісною визначеністю, яка відображає природу елементів, що взаємодіють, їх взаємодоповнюючі і взаємозбагачувальні (емерджентні) властивості. Проте їх можна звести до двох груп: внутрішні або системоформуючі (між складниками регіональних ринків праці) і зовнішні, або міжсистемні зв'язки (зв'язки між ринком праці та іншими підсистемами суспільно-географічної системи), які визначають умови функціонування регіональних ринків праці.

Так, з підсистемою матеріального виробництва (ринком товарів), яка є ведучою в системі і в значній мірі визначає характер її функціонування, а також є природною основою попиту на працю, регіональний ринок праці контактує через сукупність виробничих зв'язків, які у цілому характеризують відношення людини до природи, засобів виробництва, предметів праці в процесі їх, діяльності, тобто забезпечують функціонування виробництва. Це в основному відтворювальні зв'язки, які забезпечують безперервність процесу суспільного виробництва (загальновиробничі, транспортно-економічні, виробничо-інфраструктурні) та управлінські зв'язки (виробничо-інформаційні), спрямовані на досягнення певної виробничої мети.

Зв'язки ринку праці з підсистемою населення (працересурсною і розселенською) як природною основою пропозиції праці є насамперед демографічні, які характеризують всі види переміщення людей, зумовлені різними сімейними обставинами; трудові, які характеризують регулярні переміщення людей, викликані територіальним розривом між місцем проживання й міс-

цем прикладання праці; адміністративні, спрямовані на здійснення управління.

З підсистемою обслуговування населення (ринком послуг) регіональний ринок праці контактує через культурно-побутові зв'язки, які здійснюються між місцем проживання людей і місцем отримання різноманітних культурно-побутових послуг та соціально-інфраструктурні зв'язки з обслуговування населення.

З економіко-політичними інститутами регіону ринок праці взаємодіє по каналах управлінських, тобто виробничо-інформаційних зв'язків, які забезпечують виконання програми досягнення певної виробничої і соціальної мети, а також власне інформаційних зв'язків, що характеризують потоки інформації виробничого й невиробничого характеру, та зв'язків адміністративного характеру, що забезпечують здійснення влади, управління регіональними інститутами.

Вплив природно-ресурсної підсистеми на розвиток ринку праці в регіоні здійснюється через природні зв'язки, які є основою матеріального виробництва й життєдіяльності населення загалом, а також через виробничо-природні, соціально-виробничі та соціально-природні зв'язки. "Виробничо-природні зв'язки характеризують зв'язки між виробництвом і природою. Вони представлені такими типами: ресурсними, що характеризують потоки речовини й енергії від природи до виробництва; виробничо-екологічними, що йдуть від виробництва до природи. Соціально-виробничі зв'язки реалізують як соціальні так і виробничі потреби людей. Соціально-природні зв'язки характеризують роль природи в задоволенні позавиробничих потреб населення³.

Поряд з іншими підсистемами, ринок праці активно використовує єдину виробничу й соціальну інфраструктуру

регіону і формує власну.

Таким чином, можна відзначити, що зв'язки з зовнішнім середовищем (між-системні) залежать від характеру й рангу системи.

Між складниками (підсистемами) регіонального ринку праці внутрішні необхідні (системоформуючі) зв'язки виникають внаслідок руху робочої сили, як результат трудового процесу і відображають цілісні, інтегративні властивості системи, визначають їх специфіку. За характером це зв'язки по трудовикористанню. Їх слід розглядати як на галузевому (між попитом і пропозицією однієї галузі різного таксономічного рангу), так і на територіальному рівні (між попитом і пропозицією, які відносяться до різних галузей в межах конкретних територій).

Суспільно-географічна система “ринок праці” має ієрархічну будову, оскільки процеси, що відбуваються на ринку праці, проявляють себе головним чином у межах конкретно визначених регіонів різного рангу. При цьому основою визначення рангу регіону може слугувати як адміністративно-територіальний устрій території так і таксономічна структура системи розселення. Це дає підстави виділити такі рівні системи “ринок праці”: ринок праці держави, адміністративної області, адміністративного району, міста або ж місцевий, локальний, регіональний, субрегіональний, національний ринок праці.

Важлива роль в цій ієрархії належить ринку праці адміністративної області, оскільки остання володіє водночас певним набором загальних і специфічних рис. В силу цього ринок праці адміністративної області виокремлюється властивостями, зв'язками і відношеннями, структурою, організацією, способом функціонування тощо. А зумовлені особливості ринку праці обласного рангу масштабністю, рівнем відкритості,

цілісністю господарської діяльності, характером господарських завдань, різноманітністю можливих комбінацій попиту і пропозиції праці, співвідношенням спонтанної їх спрямованості і свідомого регулювання тощо.

Не менш важлива роль в цій ієрархії належить ринку праці низового адміністративного району, оскільки, поперше, він є найповнішим джерелом достовірної статистико-економічної та іншої інформації, що створює найбільші можливості в процесі планової роботи принципів територіального та галузевого планування і управління⁴; по-друге, як справедливо стверджує І. М. Дудник, - “саме на рівні району зароджуються, формуються та якісно організовуються первинні процеси суспільно-географічного системоутворення”⁵; по-третє, важливими особливостями низових адміністративних районів є зростання ролі останніх в системі суспільної організації виробництва і управління, своєрідність їх структури, відкритий характер господарства, висока інтенсивність агропромислового процесу, наявність значної кількості об'єктів місцевого підпорядкування, загострення демографічних проблем, низкий рівень розвитку виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури тощо. Їх урахування дозволить більш обґрунтовано підійти до аналізу стану та прогнозу розвитку ринку праці, а також регулювання шляхом розробки та реалізації відповідних заходів.

З цих позицій вивчення ринків є доцільним як на рівні адміністративних областей, так і на рівні низових адміністративних районів. При цьому ринок праці адміністративного району виступає як складова частина, як концентрована модель ринків праці більших територій.

Отже, системний підхід при дослідженні регіональних ринків праці полягає в тому, що сукупність структур

дає уяву про їх “ архітектуру” (в смислі ієрархії) і визначає за якими параметрами вони будуть реагувати на певні соціально-економічні зміни в регіоні.

Поряд з цим, системний підхід дозволить краще зрозуміти особливості функціонування регіональних ринків праці.

1. Мохначук С. С. Вопросы методологии экономико-географических систем. Экономическая география. Вып. 34.- Киев. - 1983. - С. 8.
2. Маслова И. Методология и реалии Российского рынка труда // Вестник статистики. - 1992. - №10. - С. 21.
3. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. - К.: Вища школа, 1994. - С. 50, 52.
4. Пістун М. Д., Пересекін В. М. Територіальне управління соціально-економічним розвитком низового адміністративного району. –Економічна географія. – Вип. 44. – К.: 1992. – С. 6 – 7.
5. Дудник і. М. Комплексний розвиток адміністративного району. – Економічна географія. – Вип. 41. – К.: 1989, - С. 17.